

Groene Band-Hamaland: Beleid en projecten voor verbindingen over de grens

**Groene Band-Hamaland: Beleid en projecten voor verbindingen
over de grens**

Borke-Achterhoek-Twente

R.H.G. Jongman

Alterra-rapport 743

Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen, 2003

REFERAAT

Jongman, R.H.G. 2003. *Groene Band-Hamaland: Beleid en projecten voor verbindingen over de grens; Borken-Achterhoek-Twente*. Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-rapport 743. 40 blz.; 5 fig.; 5 tab.

Op verzoek van de Provincie Overijssel is in het kader van het project Groene Band een kort onderzoek uitgevoerd als aanvulling voor het gebied Hamaland, om uiteindelijk tot een uitvoeringsprogramma voor concrete projecten te komen. Daartoe is een overzicht gemaakt van de organisatie van beleid aan beide zijden van de grens, de daarbij betrokken instanties en organisaties en een overzicht van lopende en mogelijke projecten.

Trefwoorden: Hamaland, Twente, Achterhoek, Borken, Natuurbeleid Grensoverschrijdende samenwerking

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door €13,- over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 743. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2003 Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte,
Postbus 47, NL-6700 AA Wageningen.
Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: info@alterra.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Inhoud	5
Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	11
2 Werken over grenzen heen	13
3 Hamaland	17
4 Overheid en Beleid in Nederland	19
4.1 Organisatie	19
4.2 Ruimtelijke ordening	20
4.3 Natuurbeleid	22
4.4 Landbouwbeleid	24
4.5 Waterbeleid	25
4.6 Rol van Niet-Gouvernementele Organisaties (NGO's)	26
5 Overheid en Planning in Duitsland/Nordrhein-Westfalen	27
5.1 Inleiding	27
5.2 Organisatie van het Natuurbeleid	27
5.3 Organisatie van het waterbeleid	31
5.4 De rol van Niet-Gouvernementele Organisaties	32
6 Grensoverschrijdende Samenwerking	33
Aanhangsel 1 Betrokken personen/organisaties	39

Woord vooraf

Dit rapport is gemaakt in opdracht van de Provincie Overijssel in het kader van het project Groene Band als aanvulling voor het gebied Hamaland. De provincies Overijssel en Gelderland en Kreis Borken hebben geconcludeerd dat de samenwerking over de grens versterkt zou moeten worden. Dit project heeft tot doel hier een aanzet voor te geven in de regio Hamaland (globaal tussen de steden Borken-Gronau- Enschede en Aalten-Winterswijk). De provincie Overijssel heeft daarom gevraagd om een versnelde inventarisatie van de mogelijke projecten om natuur over de grens te ontwikkelen. Ze heeft Natuurmonumenten Overijssel de opdracht gegeven om hiervoor zorg te dragen. Alterra, onderzoeksinstituut voor de groene ruimte, heeft deze opdracht uitgevoerd. Dit korte onderzoek levert de eerste informatie om de gewenste intensivering van samenwerking in gang te zetten.

Rob Jongman

Samenvatting

Hamaland is het grensoverschrijdende gebied tussen Winterswijk, Borken en Enschede. De naam is ontleend aan het Middeleeuwse Graafschap Hamaland. Het is een gebied waar de Bezirksregering van Münster en de provincies Overijssel en Gelderland willen komen tot versterkte grensoverschrijdende samenwerking op gebied van natuur en landschap. Het Groene Band project is bedoeld om deze inventarisatie uit te voeren tussen Kerkrade en Enschede. Het project Hamaland is een deel ervan.

Er zijn tussen het Duitse en Nederlandse gebied verschillen in bestuursstructuur, in de verantwoordelijkheden voor ruimtelijke ordening, waterbeheer en natuurbeheer. Daarnaast is er een verschil geconstateerd in de wijze waarop aan beide zijden van de grens projecten worden opgepakt en uitgevoerd. In de Achterhoek zijn meer vrijwilligersorganisaties actief dan in het Duitse deel.

Het blijkt, dat er een groot aantal projecten is, dat aan beide zijden van de grens van belang geacht worden. Deze vallen onder de thema's: natuur-cultuur-landbouw, grotere wateren en biotopen onder invloed van grondwater.

1 Inleiding

In het grensgebied van Hamaland, het gebied van het Kreis Borken, de gemeenten Winterswijk, Aalten, Eibergen en Haaksbergen gaan de landschappen in elkaar over en is er een deels gemeenschappelijke cultuur. Ook natuurgebieden lopen deels over de grens heen in elkaar over, deels houden ze abrupt op door verschillend beleid in het verleden. Het landschap is er een bindende factor en de regionale rivieren zijn er natuurlijke verbindingen tussen het Duitse en Nederlandse gebied. Het gebied kent echter een aantal grenzen door verschillen in beleid.

Het ontwikkelen van ideeën voor nieuwe natuur en voor het integreren van natuur met ander landgebruik vergt meer dan alleen het maken van ecologisch verantwoorde ontwerpen van het landschap. Het betekent ook, dat natuurbeschermers buiten de reservaten treden en deze gaan delen met derden in gebruik en in verantwoordelijkheid voor extern beheer. Het betekent goed overleg over gezamenlijke belangen in die gebieden die onder juridische of beheersmatige verantwoordelijkheid vallen van overheden of particulieren en die niet in de eerste plaats een natuurbehoudsdoelstelling hebben.

Belangrijk is het om inzicht te hebben in de kansen en bedreigingen voor economische en ecologische ontwikkeling in de context van het grensoverschrijdende cultuurlandschap, om een nadere analyse daarvan te maken en een gesprek met de betrokkenen te voeren. Het gaat daarbij om:

- het instandhouden van een economisch draagvlak,
- het initiëren van robuuste natuurlijke verbindingen en
- Het behouden van het eigen karakter van de streek

De sociaal-economische aspecten zijn verwoord in het Koepelplan Reconstructie Salland Twente en het voorontwerp Reconstructieplan Achterhoek als:

- Versterken van de leefbaarheid, in het bijzonder met betrekking tot het voorzieningenniveau;
- Versterken van de sociale cohesie en participatie van bewoners;
- Vervangende werkgelegenheid voor agrariërs;
- Economische ontwikkeling;
- Innovatie

Deze processen hebben vooral economische, sociale en culturele aspecten. In het kader van het ruimtelijke ontwerp worden deze gekoppeld aan de ecologische grondslag voor het gebied:

- Vertrekpunt van de reconstructiezonering zijn landschapsstructuur, cultuurhistorie;
- Behoud, herstel en versterking van bestaande (waardevolle) landschapskwaliteiten;
- Ontwikkeling van nieuwe landschapskwaliteiten/nieuwe landschappen;
- Cultuurhistorische en architectonische kwaliteiten;
- Behoud en ontwikkeling van een duurzaam watersysteem;
- Koppelen van functie en bodemgebruik aan abiotiek en watersysteem.

Deze notitie is het resultaat van een aanvullende opdracht aan Alterra in het kader van het project "Actie Groene Band". Actie Groene Band/Aktion Grünes Band heeft tot doel het opstellen een overzicht van plannen en hun perspectieven voor ecologische verbindingen over de grens tussen Zuid Limburg en Zuid Twente en aangrenzende Duitse gebied. Omdat Alterra betrokken is bij de uitvoering van de Actie Groene Band zijn zij gevraagd voor Hamaland een aanvulling te maken die het mogelijk maakt een aantal projecten te selecteren die kansrijk zijn om in grensoverschrijdende samenwerking te realiseren. Deze aanvulling moet een goede afstemming bevorderen.

2 Werken over grenzen heen

Rijksgrenzen scheiden beleidsculturen maar niet noodzakelijkerwijze natuur en regionale culturen. De organisatie en regelgeving kunnen aan beide kanten van een grens totaal verschillend zijn. Dit levert grote problemen op het gebied van waterbeheer, natuurbescherming en milieubeleid. Water, milieu en natuur houden zich niet aan landsgrenzen, maar zijn vaak grensoverschrijdend.

Ieder land in de Europese Unie kent zijn eigen systeem voor Ruimtelijke Ordening en omgevingsbeleid waarin de regionale en lokale overheden een rol spelen. De noodzaak om tot een duurzame en gecoördineerde ruimtelijke ontwikkeling van de Europese staten te komen, gecombineerd met een meer toegankelijk Europa, heeft de lidstaten opnieuw stimulans gegeven om samen te werken aan grensoverschrijdende projecten in Life en Interreg verband.

In Europa is een verschuiving gaande van verantwoordelijkheden van nationale overheden naar enerzijds de Europese Unie en anderzijds regionale overheden. Het belang van deze trend bestaat uit het feit dat de Europese Unie op bepaalde beleidsterreinen niet alleen beleid kan vormen, maar dit beleid ook kan afdwingen, dat uiteindelijk door regionale overheden moet worden uitgevoerd. Dit geldt onder meer voor de waterrichtlijn en de habitat en soortenrichtlijn.

Regionalisering speelt in op de toenemende regionale differentiatie van problemen, de toenemende mate waarin gezocht wordt naar regionaal maatwerk en de toenemende mate waarin regio's zich profileren. Een gevolg van deze trend is de verschuiving van taken van de Rijksoverheid naar de regionale bestuurslagen (decentralisatie).

Hoewel decentralisatie en regionalisering beide breed geaccepteerde begrippen zijn, zijn deze trends en de gevolgen ervan nauwelijks onderzocht. In Nederland is het een actueel politiek thema die sterk verbonden is met de bestuurlijke vernieuwing zoals die door de overheid gepropageerd wordt. De essentie van decentralisatie is dat bevoegdheden en bestuurstaken gespreid worden over lagere bestuurslichamen en dat deze bestuurslichamen de mogelijkheden hebben om binnen bepaalde grenzen een eigen visie en beleid te ontwikkelen.

Zo is in 1995 vastgelegd om verontreiniging van grensoverschrijdende waterlopen te voorkomen en beheersen via de ontwikkeling van internationale samenwerking (Besluit 95/308/EG, 24 juli 1995). Dit besluit is gebaseerd op het Verdrag betreffende de bescherming en het gebruik van grensoverschrijdende waterlopen en internationale meren (Helsinki, 18-3-1992)

Met "grensoverschrijdende wateren" worden alle oppervlakte- of grondwateren bedoeld, die een grens tussen twee of meer lidstaten vormen, overschrijden of daarop gelegen zijn. Daarmee is vastgelegd, dat ervoor gezorgd moet worden dat het

beheer van de grensoverschrijdende wateren op een rationele en milieuvriendelijke manier verloopt, dat de grensoverschrijdende wateren op een redelijke en billijke wijze worden gebruikt en dat de ecosystemen worden behouden en waar nodig worden hersteld. Daarbij gelden de principes van voorzorg, duurzaamheid en de vervuiler betaalt.

Op 23-10-2000 heeft de Europese Unie haar waterrichtlijn vastgesteld (2000/60/EC). Landen die binnen het stroomgebied van een rivier liggen moeten onder EU-toezicht voortaan gezamenlijk plannen opstellen om de kwaliteit van water te verbeteren. Het zijn de regionale organisaties van waterbeheerders die deze taak moeten uitvoeren. Ook de Habitat en soortenrichtlijn van de Europese Unie (1992/34/EC) is een Europees wettelijk kader, dat uitgevoerd wordt door de bevoegde instanties. Hierbij zijn regio, staat en Europese Unie betrokken.

Grensoverschrijdende samenwerking op het gebied van natuur, landschap en plattelandontwikkeling staat nog in de kinderschoenen. Op het niveau van Kreis en provincies zijn er nog weinig contacten. In een beperkt aantal gevallen wordt op projectniveau samengewerkt. Wel ziet men de noodzaak van samenwerking in om de structuur van het gebied te versterken en om grensoverschrijdende structuren (landschap en water) te beheren en te behouden.

De concrete aanleiding om samenwerking te starten in het grensgebied van Overijssel-Gelderland Nordrhein Westfalen ligt in de volgende nota's/initiatieven:

- Regioconvenant Oost-Nederland: Actiepunt 5.3 Realiseren grensoverschrijdende natuurgebieden. Afspraak: "Provincies nemen initiatief voor de ontwikkeling van een uitvoeringsprogramma voor de realisering van grensoverschrijdende natuurgebieden en ecologische verbindingzones in het grensgebied. LNV, VROM en V&W participeren in de programmavorming. Partijen brengen in dat kader ook gezamenlijk de instrumentele knelpunten voor wat betreft grensoverschrijdende natuurontwikkeling in kaart". Voor de Achterhoek en Twente wordt aangegeven, dat in ieder geval initiatieven genomen zullen worden voor de beekdalen en de levende hoogvenen.
- Interreg IIIA project "Actie Groene Band": Dit project wordt gestart op initiatief van Natuurmonumenten en de Duitse Naturschutzbund. In de eerste fase van dit project wordt een inventarisatie uitgevoerd op het gebied van natuur, water en landschap in het gehele grensgebied van Nederland en Nordrhein Westfalen. Voor het deelgebied Zuidwest Twente-Oost Achterhoek-Kreis Borken (Hamaland) zal de inventarisatie, op verzoek van betrokken partijen, aangevuld worden met de thema's verbrede landbouw, recreatie/toerisme en cultuurhistorie.
- Initiatief van uit Bezirksregierung Münster/Nordrhein Westfalen in 2001 om de grensoverschrijdende samenwerking te intensiveren op het gebied van natuurontwikkeling en plattelandontwikkeling en daarbij gebruik te maken van het Interreg IIIA programma.

Voor Hamaland wordt o.a. gedacht aan het realiseren van een grensoverschrijdend cultuurlandschap.

De verdere ontwikkeling van het gebied moet vorm krijgen in economische ontwikkeling, agrarische structuurwijziging, regionale infrastructuur en vervoer, gezamenlijk waterbeheer en plattelandsontwikkeling. Daarbij is het behouden van de deels gemeenschappelijke cultuurhistorie en het herstellen en behouden van de natuur in de regio van groot belang; deze kan alleen met de lagere overheden tot stand gebracht worden.

- In Nederland moet er een afstemming zijn met de reconstructieplannen voor Salland-Twente en Achterhoek en de ontwikkeling van Twente-stad.
- Er moet goede aandacht zijn voor de ontwikkelingen in de landbouw en regionale economie in Duitsland (10% organische landbouw als Bundesbeleid, beleid NRW, ontwikkeling van de markt). Hiervoor is het belangrijk de Wirtschaftskammer, Agraramt en Bauernvereine te betrekken.
- Voor Nederland zijn de waterhuishoudkundige belangen groot. Afstemming tussen Nederlandse en Duitse waterbeheerders en gebruikers is essentieel. In Duitsland zijn een aantal beekgebieden onder de FFH Richtlinie gebracht (o.m. Berkel)
- Voor een aantal natuurgebieden aan de Grens zoals Wooldse Veen, Zwillbrocker Venn, Aamsveen is grensoverschrijdend extern beheer essentieel. Een belangrijk deel van de natuurgebieden in Borken (FFH Gebiete, zie hfdstk 5) heeft een grensoverschrijdend karakter. Aan beide zijden van de grens liggen er problemen, die opgelost moeten worden.

3 Hamaland

Het gebied Hamaland is genoemd naar de middeleeuwse Chamaven en is de historische maar veranderende begrenzing van een graafschap uit de uit de Karolingische tijd. Het gebied ligt tussen Emmerik, Zutphen, Borculo, Lohn Ahaus en Gronau. De Chamaven bevolken de eerste vier eeuwen van onze jaartelling het gebied ten westen van de IJsselvallei tot en met het westelijke deel van het huidige Munsterland. Door Karel de Grote wordt Hamaland opgenomen in het grote Karolingische rijk en wordt een graafschap. Dit graafschap wordt vernoemd naar de oorspronkelijke bewoners: Hamaland. De naam Hamaland verdwijnt langzamerhand in de elfde eeuw als het wordt opgedeeld tussen andere graafschappen en stichten zoals Sticht Elten, Gelre, Zutphen, Lohn en Kleef.

De naam Hamaland is een verwijzing naar de culturele verbondenheid in het gebied dat nu Borken, de Achterhoek en zuid Twente omvat. Veel is er niet meer over van deze samenhang, maar het is een goede manier om de doelstelling aan te geven om de samenwerking over de grens gestalte te geven.

De begrenzing van Hamaland voor dit project kan op basis van administratieve en ecologische grenzen worden aangeduid. De kern ervan wordt gevormd door administratieve grenzen die liggen binnen het Regierungsbezirk Münster en de Nederlandse provincies Gelderland en Overijssel. De meest logische administratieve en organisatorische eenheden zijn in Gelderland de BENG gemeenten (Borculo, Eibergen, Neede en Groenlo), Winterswijk en Aalten, Dinxperlo en Lichtenvoorde. In Overijssel gaat het om Haaksbergen, Enschede en Losser. In Regierungsbezirk Münster betreft het Kreis Borken.

De ecologische grenzen zijn gebaseerd op stroomgebieden en geomorfologie. De meest logische stroomgebieden zijn de Regge, Berkel en Oude IJssel/Bocholter Aa van brongebied ten westen van de lijn Losser, Ochtrup, Coesfeld, Borken, Isselburg tot aan de grens van de tertiaire klei (de lijn Aalten-Eibergen) en de samenvloeiing van Bocholter Aa en Oude IJssel (west van Dinxperlo). Naar het noorden wordt de grens gevormd door de Regge tot aan het Twentekanaal en het gebied ten zuiden van Enschede en Losser, dus inclusief de Buurserbeek in de gemeente Haaksbergen. De Dinkel vindt zijn oorsprong in het gebied en stroomt in noordelijke richting door Twente naar de Vecht. In de oorspronkelijke opzet is deze niet meegenomen. Echter, tijdens de discussies van het project Groene Band werd door een aantal belangrijke organisaties gesteld, dat de Dinkel wel degelijk belangrijk is om de grensoverschrijdende samenwerking gestalte te geven. Daarom is ook het stroomgebied van de Dinkel meegenomen.

4 Overheid en Beleid in Nederland

4.1 Organisatie

De structuur van de groene ruimte in Nederland wordt ontwikkeld met als leidraad de Ecologische Hoofdstructuur (Startnota ruimtelijke ordening, 1999). De grootste wijzigingen in het beleid betreffende de natuur hebben plaatsgevonden naar aanleiding van de decentralisatie impuls. Het rijk heeft zich uit een aantal taken teruggetrokken en diverse bevoegdheden overgeheveld naar de lagere beleidsorganen.

Nederland is staatkundig gezien een gedecentraliseerde eenheidsstaat met drie bestuurslagen. Onder de centrale overheid zijn er provincies en op lokaal niveau de gemeenten. Gedecentraliseerd wil zeggen dat diverse bevoegdheden tot regeling en bestuur verspreid zijn over lagere bestuurslichamen (tabel 1). De status van de wetgevende en uitvoerende bevoegdheden is hiërarchisch ondergeschikt aan die van de hogere. "Aan deze bestuurslichamen worden eigen bevoegdheden toegekend en zij hebben de mogelijkheid om binnen bepaalde grenzen een eigen bestuursvrijheid te ontwikkelen" (Goemans, 1998). Provincies en gemeenten beschikken naar aanleiding van de "Decentralisatie Impuls" in de jaren 90 over onafhankelijke verordenende en administratieve bevoegdheden. Door middel van controle door de hogere overheden op de uitoefening van bevoegdheden door lagere overheden tracht de overheid de eenheid van de staat te waarborgen. Naast deze territoriaal gedecentraliseerde overheden, zijn er functionele, waarvan de waterschappen de belangrijkste zijn (Van Beek, 1996).

Tabel 1: Bestuursopbouw in Nederland

Niveau	Lichaam	Wetgevend orgaan/ volksvertegenwoordiging	Uitvoerend orgaan
Centraal	Staat	Staten-Generaal	Regering
	Provincies	Provinciale Staten	Gedeputeerde Staten, Commissaris van de Koning(in)
Territoriale decentralisatie	Gemeenten	Gemeenteraad	College van Burgemeester en Wethouders
Functionele decentralisatie	Waterschappen	Algemeen bestuur	Dagelijks bestuur, Voorzitter

Bron: Seerden, 1993.

De provincie heeft verantwoordelijkheden op het gebied van milieubeheer, ruimtelijke planning, energie, sociale zaken, sport en cultuur. Gemeenten hebben verantwoordelijkheden op het gebied van waterhuishouding, verkeer en vervoer, huisvesting, beheer van de openbare scholen, sociale diensten, gezondheidszorg, sport, recreatie en cultuur.

4.2 Ruimtelijke ordening

De drie afzonderlijke bestuursniveaus – rijk, provincies en gemeenten – beschikken elk over hun eigen verordenende en uitvoerende organen. Ieder niveau heeft zijn eigen verantwoordelijkheden op het gebied van de ruimtelijke ordening. Op nationaal niveau worden lange termijn doelstellingen betreffende de ruimtelijke ontwikkelingen neergelegd, op gemeentelijk niveau vindt veelal de uitvoering plaats en op provinciaal niveau vindt afstemming plaats. Tabel 2 geeft de bestuurlijke organisatie en ruimtelijke planningsstelsel in Nederland weer.

Op het regionale bestuursniveau stellen de provincies hun eigen streekplannen vast. Streekplannen zijn strategisch van aard en vormen tevens een leidraad voor het eigen beleid. Zij vormen een belangrijk onderdeel van het provinciaal ruimtelijke beleid op basis waarvan Gedeputeerde Staten aanwijzingen kunnen geven aan gemeenten betreffende de inhoud van een bestemmingsplan. Op het lokale bestuursniveau wordt vanuit de gemeenten onderscheid gemaakt tussen twee planvormen, namelijk het structuurplan en bestemmingsplan.

Tabel 2: Bestuurlijke organisatie en ruimtelijk planningsstelsel in Nederland

Bestuursniveau	Bestuurlijke organisatie			Wettelijke grondslagen ruimtelijke ordening	Ruimtelijke planningsstelsel			Opmerkingen
	Algemeen	Wetgevend	Uitvoerend		Bevoegdheden/ Instrumentarium	* aard	** status	
Nationaal	Rijk	Staten- Generaal	Regering	Wet op de Ruimtelijke ordening 1965, herzien 1986 (kaderregeling; planwetgeving)	Structuurschetsen	P	I	Nota plus kaart over de op lange termijn gewenst geachte ruimtelijke hoofdstructuur. Nota plus kaarten over lange termijn beleid t.a.v. bepaalde ruimtelijke relevante sectoren.
					Structuurschema's	P	I	
					Concrete beleidsbeslissingen van nationaal ruimtelijk belang Aanwijzing	P D	I B	
Regionaal	Provincies	Provinciale Staten	Gedeputeerde Staten		Streekplan	P	I	Horizontaal en verticaal coördinatiekader voor ruimtelijk beleid
					Aanwijzing	D	B	
Lokaal	Gemeenten	Gemeenteraad	Burgemeester en Wethouders		Structuurplan	P	I	Toekomstige ontwikkeling grondgebied één of meer gemeenten. Verplicht voor gebied buiten bebouwd kom, regelt bestemming en zonodig voorschriften.
					Bestemmingsplan	P	J	

P = planfiguren

D = direct werkende instrumenten

I = indicatief

J = juridisch bindend

B = bestuurlijk bindend

Bron: Jansman, 1997:14

4.3 Natuurbeleid

Het natuurbeschermingsbeleid van Nederland wordt bepaald door het nationale beleid en de Europese Habitat en soortenrichtlijn (1992/34/EC). De Natuurbeschermingswet (1969) is het nationale wettelijke kader voor de bescherming en het beheer van beschermde gebieden. Het heeft tot doel alle natuurgebieden te beschermen die nog geen goede bescherming hebben of niet op een goede wijze beheerd worden, het veiligstellen van de bestaande beschermde gebieden en het verschaffen van een kader voor het aanwijzen van beschermde natuur monumenten. Het eerst verantwoordelijke ministerie voor natuurbescherming is niet zoals in de meeste Europese landen het ministerie van Milieu en Ruimtelijke Ordening, maar het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV). Het directe beheer van natuurgebieden is de verantwoordelijkheid van Staatsbosbeheer (beheerder voor het rijk) en de particuliere natuurbescherming, de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen (NGO's). De financiering komt op rekening van het rijk, met een eventuele aanvulling van de provincies en eigen inkomsten uit beheer of van leden en acties (postcodeloterij).

Natuurbescherming is in het algemeen een regionale taak. Dit wil zeggen dat ook de provincies een taak dienen te vervullen in de internationale, Europese samenwerking op dit gebied. "Het betekent ook, dat de Nederlandse provincies, die nu door decentralisatie natuurbeschermingstaken toegewezen krijgen, hun blik naar buiten moeten richten en met de burens en andere potentieel belangrijke regio's samenwerking zouden moeten aangaan". (Verslag Bijeenkomst Provincies voor de Europese Natuur, 1998). Europese instrumenten daarvoor zijn onder meer Life en Interreg.

In het kader van de Decentralisatie-impuls heeft het ministerie van LNV met het Interprovinciaal Overleg een akkoord gesloten over de bevoegdhedenverdeling op het gebied van natuur, openluchtrecreatie, landinrichting en grondverwerving. Op het rijksniveau speelt LNV Directie natuur nog een belangrijke rol bij het inventariseren van de natuurkwaliteit, de bedreigingen, kansen en oplossingen. In het kader van het samenstellen van het nieuwe natuurbeleidsplan speelt ook het buitenland een belangrijke rol. Er bestaan immers een groot aantal natuurgebieden of onderdelen van het EHS die de nationale grens raken.

Voor de ontwikkeling van ecologische hoofdstructuur, de ontwikkeling van ecologische verbindingen heeft de provincie een belangrijke taak. Wat de Habitat en Soortenrichtlijn en de Natuurbeschermingswet betreft heeft het rijk (LNV) de aanwijzingsprocedure als taak behouden. De uitvoering (vergunningaanvragen, bestuurlijk toezicht in relatie tot strafrechtelijke handhaving, opstellen beheersvisies, afsluiten beheersovereenkomsten, verzorgen van voorlichting en het behandelen van schadeverzoeken) is de taak van de provincie geworden. De provincies voeren het secretariaat van de overlegorganen. Deze overlegorganen hebben tevens ruimere bevoegdheden gekregen ten aanzien van de financiën. De provincies zijn verantwoordelijk voor het voorbereiden en (doen) uitvoeren van het beheers- en inrichtingsplan en de daartoe behorende administratieve ondersteuning.

Figuur 1. Beschermd natuurgebieden in het Nederlandse deel van Hamaland

Figuur 2. Ecologische verbindingzones in Oost-Gelderland. De dikke lijnen geven de ecologische verbindingzones weer langs de Achterhoekse beken. De grijze zones (oost van Winterswijk) de gebieden in de EHS met meer dan 20% natuur en landschapswaarden. Alle verbindingen eindigen voor of bij de grens

De provincies zijn verantwoordelijk voor de uitwerking van de hoofdlijnen van het rijk, zoals dit gegeven worden voor het natuurbeleid in het Structuurschema Groene Ruimte, het Bosbeleidsplan, het Natuurbeleidsplan en de nota Landschap. Hierdoor kan maatwerk ontstaan, het rijk geeft de marges waarbinnen verdere differentiatie kan plaatsvinden.

Binnen de provincie Overijssel heeft een Provinciale Ecologische Hoofdstructuur ontwikkeld. Doel hiervan is om vanuit een aantal bestaande natuurgebieden een 'groen wegennet' door de provincie te ontwikkelen. Het gaat om het maken van aaneengesloten natuurgebieden en natuurverbindingen.

Binnen de provincie Gelderland is de provinciale ecologische hoofdstructuur vastgesteld en nader uitgewerkt in vijf deelgebieden. In gebiedsplannen Natuur en Landschap per deelgebied wordt de provinciale ecologische hoofdstructuur nader uitgewerkt. De Achterhoek is een van de deelgebieden. Er zijn speciale kaarten voor gebieden en verbindingen ontwikkeld

4.4 Landbouwbeleid

Landbouwbeleid is evenals natuurbeleid gedecentraliseerd. Het algemene landbouwbeleid wordt bepaald door de regelgeving vanuit de Europese Unie en de invulling daarvan door de nationale overheid. De provincie coördineert de uitvoering van het landbouwbeleid op regionale schaal, in het bijzonder herinrichtingprojecten en reconstructieprojecten. In Overijssel wordt op dit moment het project Zuidwest Twente ontwikkeld

De streekcommissie Zuidwest-Twente werkt de reconstructiewet uit. Op vijf plaatsen in Nederland is in 1999 gestart met voorbeeldprojecten om de gevolgen van de reconstructie in kaart te brengen. In de reconstructie spelen mestproblematiek, maar ook woningbouw, bedrijvigheid, water, natuur en recreatie een rol. De reconstructiecommissies Salland en Twente en Achterhoek en Lijmers zijn verantwoordelijk voor de uitwerking in het Nederlandse deel van Hamaland.

Kern van de reconstructie is de verdeling van het buitengebied in drie zones:

- Extensiveringgebieden: waar vooral plaats is voor natuur, wonen en extensieve landbouw.
- Verwevingsgebieden: waar natuur, landschap, recreatie en landbouw hand in hand gaan
- Landbouwontwikkelingsgebieden: waar landbouw de ruimte krijgt.

Hierdoor worden de mogelijkheden van bedrijfsontwikkeling gekoppeld aan de omgeving en andere ontwikkelingen. Een van de projecten dat hierin is betrokken is de ruilverkaveling Haaksbergen, Den Ham-Lemele, Volthe, Salland-West, Raarhoek-Velhoek en Nieuwleusen-Ruitenveen. Ook voor het project Enschede-Zuid geldt dat aanvullende doelstellingen uit het reconstructieplan in het landinrichtingsplan opgenomen worden. In de Achterhoek zijn de herinrichting Winterswijk –oost en de ruilverkavelingen Neede-Borculo, Eibergen-oost, Hupsel-Zwolle, Beltrum-Eibergen, Winterswijk-west en Lielvelde gaande. Deze landinrichtingen worden geïntegreerd in het reconstructieplan Achterhoek.

4.5 Waterbeleid

Het waterbeleid in Nederland is gedecentraliseerd. De waterschappen zijn verantwoordelijk voor de regionale uitvoering van het waterbeheer in Nederland. In Nederland is het Rijk de toezichthouder, met toezicht gedelegeerd aan de provincies. Waterschappen maken zowel beleid als voeren waterbeheer uit. In het gebied betreft het de waterschappen Rijn en IJssel (Gelderland) en Regge en Dinkel (Overijssel). De waterschappen hebben een eigen heffingsstelsel en worden bestuurd door een gekozen vertegenwoordiging uit de regio. Uitgaande van het provinciaal streekplan, waterhuishoudingsplan en milieubeleidsplan heeft het waterschap Regge en Dinkel een gebiedsbeheersplan ontwikkeld met een visie op lange termijn, middellange termijn en een uitvoeringsprogramma voor de korte termijn. De provincie Gelderland en het waterschap Rijn en IJssel hebben samen met de gemeenten een stroomgebiedsvisie ontwikkeld voor de Achterhoek en Lijmers, dat integraal onderdeel is van het Reconstructieplan Achterhoek.

Het Rijk is verantwoordelijk voor het algemene waterbeleid (Ministerie V&W), dat mede tot stand komt in de kaders van de Europese Waterrichtlijn. Waterbeleid wordt afgestemd met het landelijke ruimtelijk beleid en milieubeleid (Ministerie VROM). De provincie geeft in het provinciaal waterhuishoudingsplan de beleidslijnen weer voor het waterbeleid in de provincie; het formuleert onder meer doelstellingen ten aanzien van drinkwater, waterwinning en verdroging. Dit wordt gebiedsgewijs uitgewerkt in het waterbeheersplan van de waterschappen en eventueel nader gepreciseerd in een op uitvoering gericht gemeentelijk waterplan.

Het Waterschap Regge en Dinkel heeft onder meer een gebiedsvisie voor het stroomgebied van de Regge., waaraan een waterbeheerplan, een onderhoudsplan, een meerjarenbegroting en een uitvoeringsplan zijn gekoppeld. De visies zijn gericht op de lange termijn (20 jaar), de uitvoeringsplannen op korte termijn (1-5 jaar). Het waterschap stelt zich in haar nota "water beheren, ruimte creëren" een aantal opgaven, waaronder

- Bevorderen van integratie van waterbeleid in ander beleid
- Herstellen en veiligstellen van het Twentsche "visitekaartje" (de beken)

Op de kaart met wateraandachtsgebieden wordt zuidelijk Twente aangegeven als een wateraandachtsgebied met accent op natuur. Het is onderdeel van het watersysteemgebied Twentekanal; De belangrijkste beken zijn de Hagmolenbeek, de Bolscherbeek en de Poelsbeek. Het gebied van de Hagmolenbeek, Aamsveen en Witte veen valt in de categorie kwaliteitswater. Met name de venen worden aangeduid als kwetsbare tot zeer kwetsbare gebieden. In de Achterhoek gaat het vooral om de wateren in het stroomgebied van de Berkel en Slinge (Groenlosche Slinge, Boven Slinge, Aaltense Slinge) gelegen beken op het Winterswijkse plateau. In de Achterhoek liggen deels op de grens enkele belangrijke veengebieden (Korenburgerveen, Wooldse Veen) waarvoor grondwaterbeheer van groot belang is.

4.6 Rol van Niet-Gouvernementele Organisaties (NGO's)

Nederland heeft een lange traditie van vrijwilligerswerk of betrokkenheid van niet-gouvernementele organisaties (NGO's). De Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten is een van de oudste en opgericht in 1905. Tegenwoordig zijn de NGO's goed vertegenwoordigd in alle velden van de maatschappij, maar speciaal in de natuur- en landschapsbescherming. Ze houden zich bezig met aankoop en beheer, met politieke beïnvloeding en met adviseren van overheden. (Lankester, 1994).

Tabel 3, NGO's in Nederland

NGO	Doelstellingen en activiteiten
Vereniging Natuurmonumenten	Vereniging met 990.000 leden; grootste particuliere Natuurbeschermingsorganisatie in Nederland
Stichting Natuur en Milieu	Stichting met technische expertise en staf voor lobbywerk en beïnvloeding op nationaal en internationaal niveau.
WNF	Stichting met doel bescherming van natuur, flora en fauna in Nederland en internationaal.
Vogelbescherming Nederland	Bescherming van vogels en hun habitat in samenwerking met nationale en regionale overheden, andere organisaties, boeren etc.
Provinciale Landschappen	Provinciale stichtingen voor natuurbeheer, grondbezitter. In Overijssel is dit Landschap Overijssel, in Gelderland het Gelders Landschap.
Provinciale milieufederaties	Provinciale federaties met technische expertise en staf voor beïnvloeding en meningsvorming op provinciaal niveau. De milieufederaties overkoepelen een groot aantal lokale groepen.
Provinciale Stichting Landschapsbeheer	Provinciale stichtingen die vrijwilligers ondersteunt and organiseert in projecten voor vrijwillig landschapsbeheer, cultuurhistorie, agrarisch natuurbeheer en weidevogelbeheer. De provinciale stichtingen werken samen in de overkoepelende organisatie "Landschapsbeheer Nederland". In Overijssel valt deze activiteit onder Landschap Overijssel. In Gelderland is dit Stichting Landschapsbeheer Gelderland.

5 Overheid en Planning in Duitsland/Nordrhein-Westfalen

5.1 Inleiding

Duitsland is een federale staat, bestaande uit 16 deelrepublieken (*Bundesländer*) die redelijk autonoom zijn. In totaal kent Duitsland zes regeringsniveaus: de federale overheid (*Bund*), de deelstaten (*Länder*), de Regierungsbezirke (administratieve plannings/beleidsregio's), Kreise en kreisfreie Gemeinden en gemeenten (*Gemeinden*).

Duitsland is ongeveer 357.000 km² groot. Het kan onderverdeeld worden in een aantal landschappelijke zones: het Waddengebied, het Noordduitse laagland, de Middelgebergten, het 'Alpenvorland' en de Alpen. Landbouw heeft veel van de landschappen gevormd (heide, droge graslanden, natte graslanden, heggen bosstructuren etc. De wortels van de Duitse natuurbescherming liggen in het einde van de 19e eeuw en richtte zich op ongestoorde natuur. De eerste federale wet op natuurbescherming (*Reichsnaturschutzgesetz*) dateert van 1935. Deze wet reflecteert het groeiende belang van natuurbescherming in de toenmalige politieke ideologie. Na de tweede wereldoorlog is er een periode van gescheiden ontwikkeling geweest in oost en west (tot 1989). Ondanks dat zijn er veel overeenkomsten.

De competenties van de *Bund* om wetgeving te ontwikkelen is geregeld in de grondwet. Er zijn drie typen wetgeving:

- Exclusieve wetgeving: alleen de *Bund* is verantwoordelijk. De *Bund* kan echter de *Länder* autorisatie voor wetgeving binnen het raamwerk van het exclusieve recht. Een voorbeeld is de bouwwet.
- Samengaande wetgeving: de *Länder* hebben wetgevende macht voor zover de *Bund* dit niet uitoefent. De *Bund* gebruikt zijn wetgevende macht alleen in zaken die de competentie van de *Länder* te boven gaan.
- Raamwerk wetgeving: de *Bund* heeft het recht algemene wetten uit te vaardigen, die uitgewerkt worden door de *Länder*. (*Ramengesetzgebungscompetenz*). Voorbeelden zijn de natuurbeschermingswetgeving en wet op de ruimtelijke planvorming.

De Kreisen bestaan uit een aantal gemeenten. Kreisen zijn lokale zelfstandige besturen. Kreisen hebben de verantwoordelijkheid voor financiële, bestuurlijke en technische zaken, die de competentie van de gemeenten te boven gaan. Daarnaast hebben ze een aantal taken toegewezen vanuit de *Länder*. Grotere steden zijn niet altijd onderdeel van een Kreis (*Kreisfreie Städte*). Een Kreis heeft een gekozen bestuur (*Kreistag*, voorgezeten door de *Landsrat*) en een z.g. *Oberkreisdirektor*

5.2 Organisatie van het Natuurbeleid

In de DDR is in 1970 het *Landeskulturgesetz* van kracht geworden. In 1976 werd in west Duitsland de federale wet op natuurbescherming en landschapsbeheer aangenomen (*Bundesnaturschutzgesetz*, BNG). Deze is nog steeds de basis voor de natuurbescherming en landschapsbeheer in Duitsland in de vorm van algemene

richtlijnen, die nader worden ingevuld door de Bundesländer. Ieder Bundesland kan dat op eigen wijze doen (Figuur 3).

De federale natuurbeschermingswet (BNG) biedt een raamwerk voor de natuurbeschermingswetgeving van de *Länder*. Het geeft algemene richtlijnen, die door de *Länder* worden omgezet in wetgeving. De BNG streeft naar volledige bescherming van natuur en landschap buiten de stedelijke en dorpsgebieden. De wet schrijft een actieve houding voor in zaken van habitat en soortenbescherming en gaat uit van het voorzorgprincipe en “groene” planning (*Grünordnung*). De principes in de wet zijn (BfN, 1997):

- Het beschermen van de levensvatbaarheid van de bestaande natuur;
- Het instandhouden van potenties tot herstel en duurzaam gebruik;
- Bescherming van planten en dieren in hun habitat;
- Het beschermen van de diversiteit, uniciteit en schoonheid van natuur en landschap en hun recreatieve waarde.

Natuurbescherming is competentie van de Kreise; zij vormen de Untere Natur und Landschaftsbehörden (Ranneberg et al, 1996).

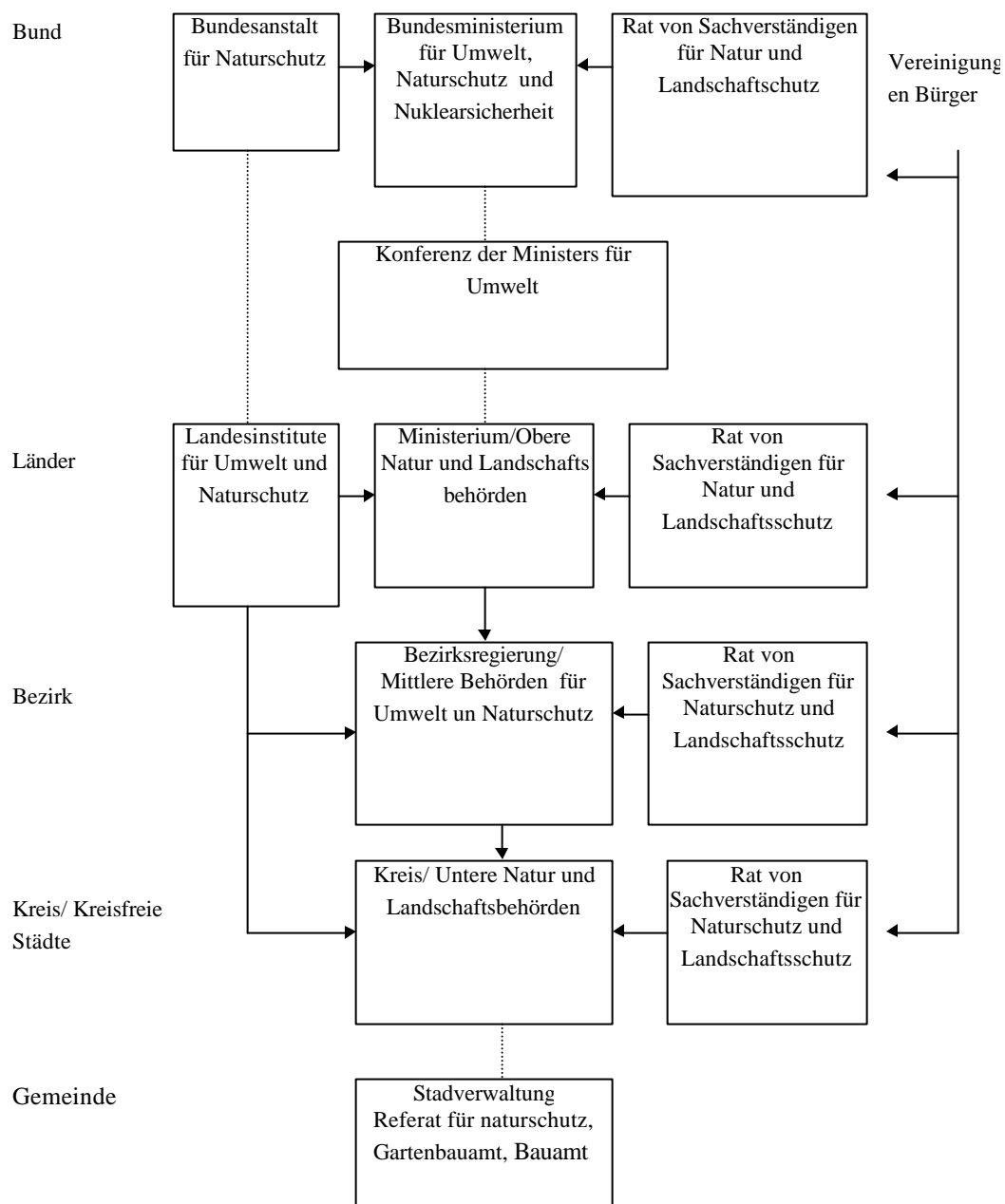
Tabel 4. Organisatie van landschaps- en ruimtelijke planning in Duitsland (Bastian & Schreiber, 1994)

Planningsniveau	Ruimtelijke planning	Landschapsplanning	Schaal
Bundesland	Landesraumordnungsprogramm	Landschaftsprogramm	1:500.000- 1:200.000
Kreis, Bezirk	Regionalplan	Landschaftsrahmenplan	1:50.000 - 1:25.000
Gemeinde	Flächennutzungsplan	Landschaftsplan	1:10.000 - 1:5.000
Teil des Gemeindes	Bebauungsplan	Grünordnungsplan	1:2.500 - 1:1000

Landschapsplanning is belangrijk voor de ontwikkeling van de natuurbescherming. Het legt de verbinding tussen natuur- en landschapsbescherming en ruimtelijke planning. Landschapsplanning wordt op drie niveaus uitgevoerd:

1. Landschaftsprogramm: het beleidsprogramma van het Land;
2. Landschaftsrahmenplan: het plan op het regionale niveau (Regierungsbezirk);
3. Landschaftsplan: dit is het centrale plan voor natuur en landschapsbescherming in Duitsland. De *Länder* bepalen wie de autoriteit erover heeft. In de meeste gevallen is dat het Kreis; ook in Nordrhein-Westfalen. Er is echter geen mogelijkheid voor het land een Kreis te dwingen de richtlijnen die ze geven uit te voeren.

Grünordnungsplan: dit wordt gemaakt door de gemeenten.

Figuur 3. Organogram van de Natuurbescherming in Duitsland (Bundesanstalt für Naturschutz, 1997)

Nordrhein-Westfalen

Obere Naturschutzbehörden

Verantwoordelijkheid: ontwikkeling van wetgeving (landschapswetgeving, boswet, soortenbescherming), erkenning van NGOs, bestemming en erkenning van Natuurparke, aankoop van speciale natuurbeschermingsgebieden (voorgesteld door het Landesanstalt of de Kreisbesturen).

Landesanstalt für Ökologie, Bodenordnung und Forsten/ Landesamt für Agrarordnung:

Verantwoordelijkheden: advisering van het Ministerie en andere overheden; ondersteuning van overheden bij de ontwikkeling van Landschaftsrahmenpläne, Landschaftspläne; registratie beschermde biotopen; toezicht op speciaal beschermde gebieden en objecten.

Mittlere Naturschutzbehörden

Regierungsbezirke:

Verantwoordelijkheden: opkomen voor de belangen van natuur en landschapsbescherming in landschaps- en bouwplannen, bestemming van natuurbeschermingsgebieden, landschapsbeschermingsgebieden, natuurmonumenten beschermde landschapselementen in alle gevallen waarin dit niet de verantwoordelijkheid van de untere Naturschutzbehörden is; uitvoering van natuurbeschermingsmaatregelen.

Untere Naturschutzbehörden

Kreisen en Kreisfreie Städte

Verantwoordelijkheden: opkomen voor de belangen van natuur en landschapsbescherming in landschaps- en bouwplannen, toezicht op de handel in beschermde dieren, verlenen van toestemming om beschermde soorten uit beschermde gebieden en dierparken te verwijderen; bestemming van natuurbeschermingsgebieden, landschapsbeschermingsgebieden, natuurmonumenten beschermde landschapselementen in het kader van landschapsplannen en toezicht houden op speciale beschermde gebieden en objecten.

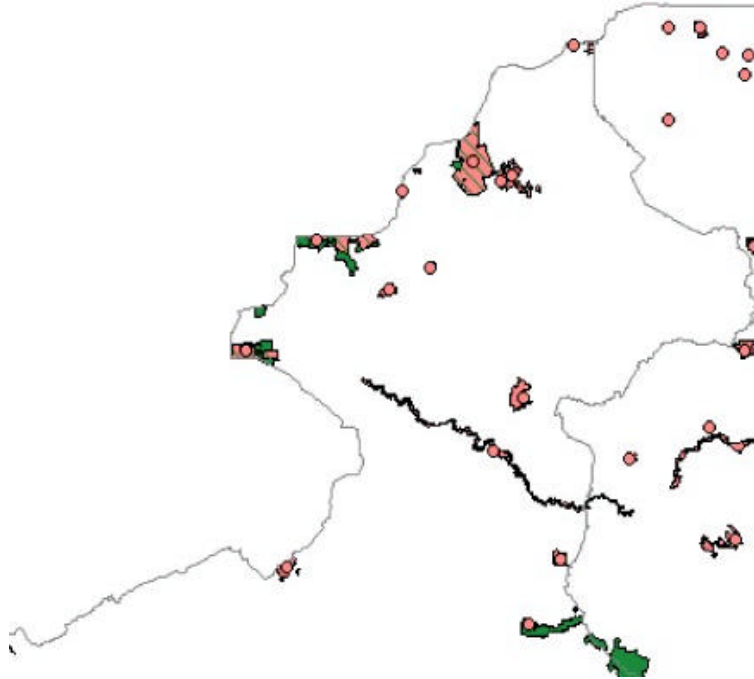
NGOs

NGOs hebben het recht om gebieden te kopen voor de bescherming van bijzondere gebieden of objecten, om maatregelen uit te voeren voor de bescherming van biotopen. NGOs hebben het recht mee te werken in natuurbeschermingsprojecten. Het gezamenlijke bureau voor NGO's in Nordrhein-Westfalen coördineert de samenwerking.

Beleid

In Nordrhein- Westfalen is het Landschaftsgesetz in 1980 aangenomen in (herzien in 1994). Natuurbescherming in Nordrhein-Westfalen richt zich op het realiseren van een netwerk van natuurgebieden (Landesweites Biotopverbund). Het natuurbeleid is gebaseerd op drie programma's: het Feuchtwiesenschutzprogramm (1985), het Mittelgebirgsprogramm (1988) en het Gewässerauenprogramm (1990). Samen zijn deze drie programma's de basis voor de richtlijn "Vertragsnatur" (2000). Ze vormen

het landbouw-natuur beleid in het "NRW-Programm Ländlicher Raum" op basis van Art. 22-24 van de EG verordening 1257/1999. Op basis hiervan worden beheersverdragen opgesteld. In het Landesentwicklungsplan (LEP-WRWF) zijn in Kreis Borken de Moore en Feuchtwiesen van N-W Münsterland aangewezen als waardevolle cultuurlandschappen. Daarnaast zijn een aantal gebieden aangewezen als FFH-gebiete. Deze zijn aangegeven in figuur 4.

Figuur 4. FFH Gebiete in Kreis Borken. Aan/bij de grens ligt Amtsvenn und Hündfelder Moor/ Graeser Venn – Gut Moorhof/Dinkel, Witte Venn, Krosewicker Grenzwald, Vogelschutzgebiet Moore und Heiden des westlichen Münsterlandes/Haaksbergerveen e.a, Eper-Graeser Venn/Lasterfeld, Zwillbrocker Venn und Ellewicker Feld/Meddoscheveld, Liesner Wald Burlo-Vardingholter Venn und Entenschlatt/Kulverheide. De Berkel is de grensoverschrijdende rivier met FFH waarden. Alle gebieden eindigen op of voor de grens.

5.3 Organisatie van het waterbeleid

Het waterbeleid is niet uniform geregeld in Duitsland. Het waterbeleid valt evenals het natuurbeleid onder het milieubeleid. In het Kreis Borken wordt het waterbeleid voornamelijk bepaald door de ontere Wasserbehörden. Naast de Untere Wasserbehörden zijn er z.g. Teichschaften (Dijkschappen), die verantwoordelijk zijn voor het dijkbeheer van de beken. Dit zijn uitsluitend beheersinstanties per stroomgebied.

5.4 De rol van Niet-Gouvernementele Organisaties

Er zijn een groot aantal organisaties en verenigingen die zich met natuurbescherming bezighouden. De eerste natuurbeschermingsorganisatie is al in 1875 opgericht (*Deutscher Verein zum Schutz der Vogelwelt*). De private natuurbescherming heeft relatief veel invloed op de Duitse natuurbescherming. In 1950 vormden meer dan 100 natuur en landschapsorganisaties de *Deutscher Naturschutzring* (DNR). In 1975 is de *Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland* (BUND) opgericht. Uit de Deutsche Bund für Vogelschutz is de *Deutsche Naturschutzbund* (DNB) voortgekomen.

Het BNG definieert welke rechten de private natuurbescherming heeft en hoe ze kan samenwerken met de overheid. Het betreft het recht geconsulteerd te worden en het recht om samen te werken met betrekking tot:

- Voorbereiding van natuurbeschermingsregelingen;
- Voorbereiding landschapsplannen en natuurbeschermingsplannen;
- Alle voornemens voor werkzaamheden met betrekking tot natuur en landschap die onder het compensatiebeginsel vallen (*Eingriffsregelung*)
- Voornemens voor ontheffing van verboden in beschermd gebied

De *Bund* bepaalt welke NGOs erkend zijn in Duitsland. Deze NGO's kunnen gebruik maken van de rechten die in het BNG zijn vastgelegd. De *Länder* kunnen ook NGO's erkennen in het eigen Land. In Duitsland zijn er 19 erkende NGO's (*Naturschutzverbände*). In de *Länder* samen zijn er 94 erkende NGO's (Ranneberg, 1997). In Noordrhein-Wesfalen zijn de volgende NGO's erkend:

6 Grensoverschrijdende Samenwerking

Grensoverschrijdende samenwerking bestaat in de Euregio al reeds land. In het algemeen kan er een onderscheid gemaakt worden tussen bestuurlijke, ambtelijke en min of meer private samenwerkingsverbanden. De EUREGIO is het oudste samenwerkingsverband aan de Duits-Nederlandse grens en als privaat initiatief gestart in 1958. Het is een overlegstructuur waarin gemeenten en Kreisen samenwerken. De Euregio is uitvoerder van INTERREG programma's. De secretarissen van de euregio's ontmoeten elkaar twee maal per jaar om informatie en ervaringen uit te wisselen. De Euregio heeft diverse werkgroepen (o.m. economie, onderwijs, Interreg en ruimtelijke ordening).

Er is bestuurlijke samenwerking over de grens. De commissarissen van de Koningin in de provincies Overijssel, Gelderland en Limburg ontmoeten de Regierungspräsidenten van de Bezirke Düsseldorf, Keulen en Münster twee maal per jaar om te spreken over politiek-strategische zaken, knelpunten en samenwerkingsprojecten.

De zeven Nederlandse Euregio's overleggen op bestuurlijk niveau twee maal per jaar over uiteenlopende problemen in de grensregio in het z.g. Arnhem-overleg. Dit overleg is gesplitst in een Nederlands-Duits en een Nederlands-Belgisch overleg.

Op het gebied van de Ruimtelijke ordening bestaat er een Nederlands-Duitse Commissie (NDCRO). Deze is in 1967 ingesteld voor afstemming van RO zaken aan beide zijden van de grens. De hoofdcommissie functioneert op Lands- en Bundesniveau en komt eigenlijk nooit bij elkaar, omdat de verantwoordelijkheid in Duitsland op Landesniveau ligt. Hamaland valt voor Gelderland onder de subcommissie zuid (Limburg-Gelderland en Nordrhein-Westfalen) en voor Twente onder de subcommissie Noord (Overijssel, Drente Groningen). De commissies komen een a twee keer per jaar bij elkaar en hebben visies op ruimtelijke ontwikkeling geproduceerd. Het contact voor de commissie Zuid is de provincie Gelderland.

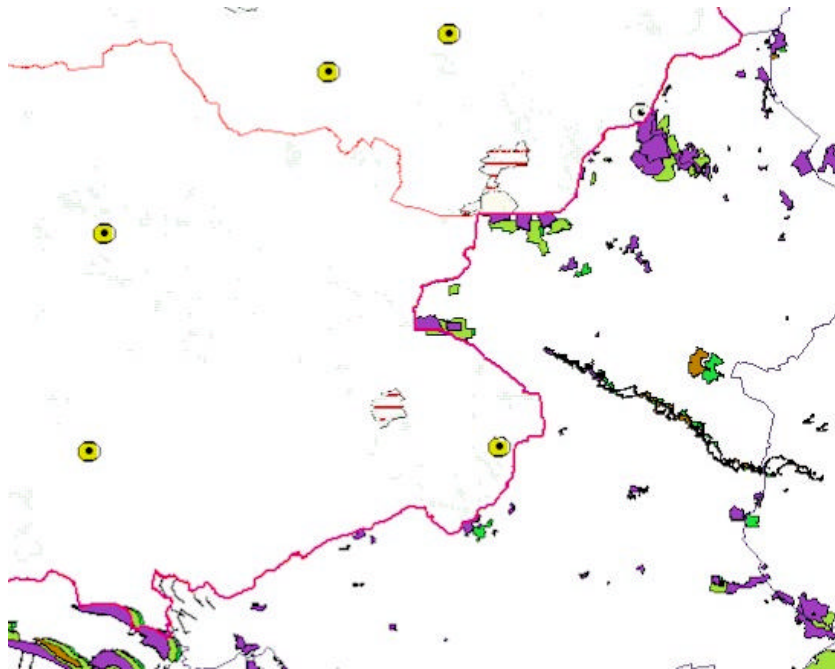
Op het gebied van het waterbeheer bestaat er een Nederlands-Duitse grenswatercommissie. Voor het gebied van de Berkel ligt de coördinatie bij de provincie Gelderland en voor de Vecht en Dinkel bij de provincie Overijssel. Het project Grenzüberschreitende Dinkelplanung, dat door deze commissie wordt gesteund is Directie oost van het Ministerie van LNV verantwoordelijk.

Naast dit ambtelijke overleg is er ook concrete samenwerking, die onder meer blijkt uit de in tabel 5 opgenomen projecten. Deze zijn geïnventariseerd in het tweede Hamaland treffen van het project Groene Band en hebben onder meer betrekking op gezamenlijk natuurbeheer, ervaringsuitwisseling en zijn deels informeel deels formeel geregeld.

Voor grensoverschrijdende samenwerking in het realiseren van natuur- en landschapsprojecten en met name voor grensoverschrijdende groene verbindingen zijn een aantal aspecten van belang:

- Fysieke relaties via gemeenschappelijke gebieden;
- Wederzijds belang bij natuur en landschapsbeheer;
- Elkaars visie en prioriteiten kennen en begrijpen;
- Inzicht hebben in elkaars organisatie en wijze van werken.

In Hamaland zijn er naast de historische overeenkomsten en overeenkomsten in landschap en landgebruik belangrijke cultuurverschillen tussen Borken en Achterhoek-Twente. De openheid van het landschap lijkt in Borken groter dan in de Achterhoek en Twente. Het landschap lijkt wat grootschaliger en minder toegankelijk voor wandelaars en fietsers. De organisatiegraad van de bevolking lijkt in de Achterhoek en Twente veel hoger dan in Borken. In Borken speelt de overheid een belangrijke rol in de organisatie van projecten, terwijl in het Nederlandse deel van het gebied de dorpsorganisaties en de lokale en regionale verenigingen en initiatieven een belangrijke rol spelen. Dat zijn aspecten waar rekening mee moet worden gehouden bij het organiseren van projecten en het nemen van initiatieven.

Figuur 5 Beschermde natuurgebieden in Hamaland. Er zijn formeel geen grensoverschrijdende natuurgebieden, wel veel natuurgebieden op de grens

De weg naar het oplossen van knelpunten en het ontwikkelen van samenwerking kan het beste gevonden worden via een interactief ontwerpend planproces:

- Grensoverschrijdend werken (taal-cultuur-planningspraktijk proberen te matchen, leren van elkaar);
 - Integrale benadering van landschapsverbinding (robuuste natuurverbinding)
 - Rol van plattelandsvernieuwing in landschapsbeheer-landschapsontwikkeling;
 - Watersystemen als dragers voor grensoverschrijdend samenwerken;
- Cultuurhistorische kenmerken en waarden als dragers voor toeristisch recreatief product.

Grensoverschrijdende projecten moeten een draagvlak hebben in de eigen regio en de meerwaarde van grensoverschrijdend samenwerken moet voor alle partijen duidelijk zijn. Dat betekent dat een grensoverschrijdend project een stimulans of versterking van een bestaande activiteit moet kunnen zijn. Er zijn al een aantal dat in potentie meerwaarde kunnen hebben voor Hamaland als geheel. Op het gebied van de landbouw zou dat Agricultura/vermarkting van regionale producten kunnen zijn en op het gebied van waterbeheer het herstelplan voor de Dinkel. Agrarisch natuurbeheer, groene verbindingen en regionaal toerisme kunnen daarbij een stuwende kracht zijn.

Tabel 5 Mogelijke projecten voor grensoverschrijdende samenwerking

Naam	Trekker	inhoud	opmerking	Cat
Thema: natuur, landschap, cultuur, landbouw				
Agricultura	Gemeinde Velen, Gescher, Südlohn, Vreden, Borken, Gemeente Lichtenvoorde, Eibergen, Winterswijk, Aalten	Op de markt brengen regionale producten (kultuurhistorisch, economisch)	Euregio Interreg IIIa	1
Wandelroute Berkel	Waterschap Rijn en IJssel?		Routebeschrijving bestaat	3
LAGA	LAGA GmbH, Stadt Gronau, gem Losser	Natuur en landschap, fiets-, wandelwegen	Euregio, Interreg IIIa	2
Zeit für Zwillbrock	Biol. Station Zwillbrock, gemeente Eibergen	Fiets en wandelroutes, toeristische infrastructuur	Euregio Interreg II, uitgevoerd	1
Stimuland Westfalen-Lippe		Vermaking Agrarische producten		2
Fietspaden Achterhoek				3
Schapenbeheer	Staatsbosbeheer, Biol Station Zwillbrock	Praktische samenwerking		1
Natuurtransferium	Recreatieschap Achterhoek	Mensen uit de auto de natuur in/fietsen		1-3
Reconstructie Zuid Twente	Provincie Overijssel	Herstructurering landelijk gebied		2
Reconstructie Achterhoek	Provincie Gelderland	Herstructurering landelijk gebied		2
Kerkepaden Achterhoek-Lijmers	Recreatieschap			3
Vernieuwing Hamaland route	Recreatieschap			3
Historische streekeigen verhalen				3
Thema: grote water en grondwatersystemen				
Natuurherstel Dinkel	Waterschap Regge en Dinkel, Bezirk Münster, Kreise	Dinkelvisie, natuurherstel (5km, Gronau-Losser), Glanerbach en Auen, retentieregeling	Herstel planning, gevorderd stadium	2
Overstromingsgebieden Berkel	Waterschap Rijn en IJssel Kreis Borken, Biol. Station Zwillbrock, Untere Landschaftsbehörden	Auenankauf		1+2
Buurserbeek/Ahauser Aa	Waterschap Rijn en IJssel (Lambrechts), Stadt Ahaus	Waterverdeling, waterretentie, grondwaterbeheer		2
Ökologische ontwikkeling des grenzüberschreitenden Einzugsgebiets der Berkel	Waterschap Rijn en IJssel, StUA Herten	Entwicklung eines hydrologischen Modells für das gesamte Einzugsgebiets der Berkel	Euregio Interreg IIIa	3

Thema: biotopen onder invloed van grondwater			
Bovenlopen Winterswijkse Beken	Waterschap Rijn en IJssel, WCL	Natuurlijker waterlopen en boeren voor natuur	3
Beekvliet	Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer	Herstel watersystemen	3
Landgoed Lankheet	Waterschap Rijn en IJssel, eigenaar	Herstel historische vloeiveiden	1+3
Witteveen/Wittevenn	Natuurmonumenten, Kreis Borken	Habitatrichtlijngebieden, herstel natte heide/veen	2
Aamsveen/Amtsvenn	Landschap Overijssel, Zwillbrock	Habitatgebied, herstel hoogveen	3
Afstemming Grondwater beheer	Waterschap Rijn en IJssel, Regierungsbezirk Münster		3

Categorie: 1: in uitvoering/uitgevoerd
2: in planning/voorbereiding
3: wens, voornemen

Aanhangsel 1 Betrokken personen/organisaties

Nationale overheid Nederland

Mr	Harrie	Alberts	LNV-oost	Deventer
Mr	Evert	Kloosterboer	Dienst Landelijk Gebied	Arnhem

Landesbehörden Nordrhein-Westfalen

			Ministerium für Umwelt, Raumordnung und Landwirtschaft	Düsseldorf
			Landesanstalt für Ökologie, Bodenordnung und Forsten	Recklinghausen
			Landesamt für Agraordnung NRW	Recklinghausen
Mr	Helmut	Beckmann	Bezirksregierung Münster, Obere Landschaftsbehörde	Münster

Regionaal Samenwerkingsverband Nederland Duitsland

Mr	Paul	Brugman	EUREGIO	Gronau
Mr	Paul	Brugman	EUREGIO	Enschede

Regionale overheden, Overijssel

Mr	Anne	De Boer	Provincie Overijssel	Zwolle
Mrs	Meinje	Veenhuizen	Provincie Overijssel, LNL-O	Zwolle
Mr	Theo	De Kogel	Provincie Overijssel	Zwolle

Regionale overheden, Gelderland

Mr	Rob	Gerrits	Province Gelderland	Arnhem
----	-----	---------	---------------------	--------

Regionale overheden, Kreis Borken

Mr	Jürgen	Feldsmann	Amt für Agrarordnung Coesfeld	Coesfeld
Mr		Van Gember	Forstamt Borken	Borken
Mr	Roland	Schulte	Kreis Borken ULB	Borken
Mr	Peter	Pawlowitz	Kreis Borken ULB	Borken
Mr	Stefan	Pelz	Kreis Borken UWB	Borken

lokale overheden Borken

Lokale overheden Gelderland

Mrs	Lies	Brouwer	Regio Achterhoek	Doetinchem
Mr	Wietse	Brouwer	Regio Achterhoek	Doetinchem
			Gemeente Eibergen	Eibergen
			Gemeente Winterswijk	Winterswijk
			Gemeente Aalten	Aalten
			Gemeente Neede	Neede
			gemeente Groenlo	Groenlo

Lokale overheden Overijssel

	M.	De Wilde	Gemeente Haaksbergen	Haaksbergen
	R.	Oldejans	Gemeente Enschede	Enschede
			Gemeente Losser	Losser

nationale/regionale bos, natuur en landschapsorganisaties Borken/NR-WF

Mrs	Susanne	Klostermann	NABU	Kranenburg
Mr	Dr	Dietmar	Ikemeyer	Biologische Station Zwillbrock e.V.
Mr		Van Gember	Forstamt Borken	Borken
			Naturföderungesellschaft Kreis Borken e.V.	Borken
			BUND NRW e.V.	Düsseldorf

nationale/regionale bos, natuur en landschapsorganisaties Overijssel/Gelderland

Mrs	Drs	Betty	Van Leeuwen	Vereniging Natuurrmonumenten	Zwolle
Mr		Han	Duijverman	Vereniging Natuurrmonumenten	Winterswijk
Mr		Roelof	Heringa	Staatsbosbeheer, Flevoland/Overijssel	Zwolle
Mr		Leo	Hahn	Staatsbosbeheer, regio Gelderland	Arnhem
				Stichting Gelderse Milieufederatie	Arnhem
		N	Bronsgest	Stichting Natuur en Milieu Overijssel	Zwolle
Mrs			Herel	Oversticht	Zwolle
		M.	Knigge	Landschap Overijssel	Dalfsen
Mr		Arnold	Stokman	Gelders Landschap	Vorden
				Stichting WCL Winterswijk	Winterswijk
				Gelders Genootschap	Arnhem
agrarische organisaties Borken					
Mr			Born	Landwirtschaftskammer Westfalen-Lippe	Münster
Mr			Röring	Landwirtschaftliches Kreisverband Borken	Borken
Mr			Glatten	Landwirtschaftskammer Westfalen-Lippe	Münster
Agrarische organisaties Gelderland/Overijssel					
				LTO Nederland	Den Haag
Mr		A.B.	Zwierstra	GLTO	Deventer
				Agrarisch Jongeren Contact	
		G	Van Santen	Stimuland,	Deventer
				Ned. Bond van Plattelandsvrouwen	
recreatie/kultuur en andere organisaties Overijssel/Gelderland					
				Plattelandshuis	Zelhem
				Staringinstituut	Doetinchem
				Stichting Boerderij en erf	Arnhem
				Recreatieschap Achterhoek-Liemers	
				RECRON	Driebergen
Waterschappen Borken					
		Heinrich	Gehling	Wasser und Bodenverbände	Borken
Waterschappen Overijssel/Gelderland					
Mr		Henk	Van Brink	Waterschap Rijn en IJssel	Doetinchem
Mr		Maarten	Zonderwijk	Waterschap Regge en Dinkel	Almelo
lokale cultuur en natuurbeschermingsorganisaties Gelderland/Overijssel					
				Natuurbeschermingsraad Winterswijk	Winterswijk
				KNNV Winterswijk	Winterswijk
				Stichting Staring Instituut	Doetinchem
				Het Plattelandshuis	Zelhem
				Milieuraad Neede	Neede
				Stichting Natuur en Milieu Aalten	Aalten
				Vereniging Natuurbehoud Achterhoek	Zelhem
				Stichting Natuur en Milieuraad Enschede	Enschede
		H	Van der Meer	KNNV Enschede	Enschede
lokale cultuur en natuurbeschermingsorganisaties Borken					
				Bund, Kreisgeschäftsstelle	Ahaus
Recreatieorganisaties Borken					
Mrs		Daniela	Pahl	Münsterland Touristik	Steinfurt
Recreatieorganisaties Gelderland/Overijssel					
Mr		Marc	Den Hertog	GOBT, bureau voor toerisme	Deventer